

Osvrt na knjigu prof. dr Sretena Sokića "Kapital u ekonomiji tranzicije", Dr Milenko Dželetović, docent

Knjiga dr Sretena Sokića, redovnog profesora Univerziteta u Beogradu, pod nazivom "Kapital u ekonomiji tranzicije", predstavlja briljantnu analizu tranzicionih procesa koja ukazuje na širok spektar problema tranzicije i pruža dragocenu građu za postavljanje okvira ove značajne teme. Knjiga je čitaocima predstavljena na 840 strana odnosno, kroz šest logički ukomponovanih odeljaka (dvadeset sedam glava) obogaćenih grafikovima, slikama i tabelama ilustrativnog i empirijski dokaznog karaktera a sve sa ciljem efektne prezentacije kompleksne materije posvećene protivurečnim tranzicionim procesima.

Savremeni problemi društava u tranziciji nisu samo fenomeni koji se manifestuju u datim zemljama. Oni imaju i svoju univerzalnu i međunarodnu komponentu, dimenzije, zakonitosti. Niz procesa demokratske, političke, socijalne, razvojne, i dr. prirode prisutni su u skoro svim društvima savremene civilizacije samo u različitim manifestacionim vidovima i sa različitim "dubinom" pojavljivanja. Knjiga koju je prof. Sokić ponudio sadrži originalne samostalne studije i istraživanje koje ima jedinstven predmetni koncept koji procese, tendencije i zakonitosti razvoja ne razmatra samo u okvirima našeg društva već istovremeno u punoj civilizacijskoj modernosti i postmodernosti tragajući za iskrom novih epohalnih promena koje bi ujedinjavale čovečanstvo u vremenu pred nama. Ceneći posebno ovakvo predmetno određenje i naučne rezultate do kojih je autor došao knjigu treba gledati i kao primer ili model velikih interdisciplinarnih istraživanja.

Analiza tranzicije i njenih pratećih pojava je izrazito protivurečna. Time se na svoj način čine protivurečnim i položaj i uloga analitičara jer pomenuta protivurečnost otežava njegov posao čineći ga kompleksnim i rizičnim. Sa druge strane, to je za vrsne poznavaoce ekonomske teorije, ali i empirije, (kakav je, nesumnjivo, profesor Sokić) veliki izazov i prilika da se u punoj meri, na bazi stručno utemeljenih argumenata, potvrde u svojim znanjima, pronicljivosti i artikulaciji mišljenja koja se dijametralno razlikuju od oficijelnih i autoritetom vlasti potkrepljenih opredeljenja.

Istraživanje se držalo naučne istine da je kapital univerzalna sila razaranja starog, ekonomski i razvojno prevaziđenog i preovlađujućeg u društvenim odnosima koji su više decenija "umrli od bolesti i ubijeni" od onih sila koje globalno kretanje kapitala vide kao dominaciju najrazvijenijih – zajedničke sile (koja se zove NATO) i geopolitičkih i geostrateških interesa. Otuda je tvrdnja "stari svet umire a novi se rađa" izazov vremena pred nama koji svaka temeljna naučna analiza i istraživanje ne mogu izučiti bez novog, savremenog, zakonitog ali pre svega teorijskog a egzaktnog poimanja kapitala. Istovremeno, široki nastup reformi u nizu zemalja (tzv. tranzicione reforme) nemaju za osnovu razvojnu i socijalnu nužnost kapitala, daleko su od savremene doktrinarne logike i zakonitih svojstava. Otuda je obilje mera i zakonskih normi koje je teško ili nemoguće primeniti pre svega u funkciji promene stvarnosti.

Iako teorijsko razmatranje tranzicionih procesa nosi u sebi jak politički naboj, profesor Sokić čitalačkoj publici profesionalno i argumentovano iznosi svoja zapažanja i konstatacije, sa jasnim razgraničenjem analize posledica svake politike i vrednosnih sudova povezanih sa ocenom njene poželjnosti. Znajući za onu čuvenu latinsku izreku: *nihil probat kvi nimium probat* odnosno da ništa ne dokazuje ko previše dokazuje

profesor Sokić ostavlja čitaocima da donesu svoj vrednosni sud o pitanjima koje tretira u ovoj knjizi čvrsto uveren da će prevladati oni pogledi i mišljenja koji se oslanjaju na najjače i najuverljivije argumente. U tom smislu, prof.Sokić veoma uspešno a rekli bi smo i jedinstveno i originalno opredeljuje meru, smisao i osnovne ciljeve reformi u funkciji ekonomije tranzicije a na osnovama kapitala i preovlađujuće tržišne ekonomije. Time se utvrđuje zajednička nit, samo središte analize i razmatranja. Blagostanje i sigurnost ljudi centralni je i osnovni kriterij univerzalne i polazne mere istraživanja i analize u ovom delu.

Kao i u svojim prethodnim, za nauku veoma značajnim, delima autor ostaje dosledan svom čvrstom opredeljenju da pred naučnu i drugu javnost, iznese uravnotežen, argumentovan prikaz ekstremno polarizovanih teorijskih rasprava vezanih za složene i protivurečne tranzicione procese. Pozitivan prijem ove knjige, kako u naučnoj javnosti tako i kod profesionalnih ekonomista različitih političkih ubeđenja, pokazuje da je profesor Sokić u svojoj nameri u potpunosti uspeo. Možda i zbog toga što knjiga predstavlja naučnu analizu i konkretan projekat, koji nema političku pozadinu i ideološki zadatak, već joj je prvi zadatak "otvaranje" neospornih naučnih istina, u skladu sa tokovima savremenih promena, u okviru kojih ekonomiji pripada opredeljujuće mesto.

Makroekonomska teorija neminovno deli sudbinu privrede i nosi žig vremena u kojem je nastala. Privredna praksa uvek na videlo iznosi određene probleme koji traže teorijsko objašnjenje i odgovarajuće razrešenje. Imajući u vidu da ekonomska misao nije pasivan posmatrač ekonomskih tokova, već, naprotiv, i istinski tumač društveno-ekonomskog razvitka, pojedina teorijska dostignuća itekako mogu da utiču na izmenu privredne prakse. U tom kontekstu, ova knjiga može izuzetno korisno poslužiti kreatorima domaće ekonomske politike i dugoročne strategije razvoja zemlje.

Kompetentno istraživanje tranzicionih procesa i njihovih protivurečnosti podrazumeva poznavanje ključnih teorijskih postulata ekonomije tranzicije, logike tržišnog funkcionisanja privrede, a dobrim delom i politike međunarodnih finansijskih institucija. U skladu sa tim prof.Sokić već u prvoj glavi koja nosi naziv "Ekonomija tranzicije i naše reforme" definiše teorijske i idejne osnove ekonomije tranzicije. Istovremeno, nas upoznaje sa bogatim metodološkim instrumentarijem koji će koristiti u istraživanju kao oruđe da naučni cilj i predmet ove knjige konzistentno razvija i dođe do relevantnih naučnih zaključaka.

U nastavku autor nas upoznaje sa fenomenom globalizacije i konstatuje da je globalizacija svetski proces nastala kao objektivna posledica kolosalnog napretka nauke koji se ne može zaustaviti. Poslednje decenije razvoja svetske privrede nedvosmisleno su ukazale da je na svetskom tržištu došlo do značajnih strukturnih pomeranja i pojave niza fenomena uslovljenih snažnim jačanjem procesa ekonomske globalizacije. Jedan od najvidljivijih obeležja ekonomske globalizacije jeste pojava i uspon multinacionalnih kompanija za koje prof.Sokić konstatuje da *"predstavljaju danas ekonomski najorganizovaniju snagu savremenih međunarodnih ekonomskih odnosa i međunarodnog kretanja kapitala"*. To i ilustruje podatkom da danas u svetu ima oko 39.000 multinacionalnih kompanija koje sa svojih 500.000 filijala u drugim zemljama kontrolišu 1/3 svetske proizvodnje i BDP-a. Dakle, glavna odlika novog svetskog ekonomskog poretka je dominantna uloga svetske oligarhije i transnacionalnog kapitala koji diktiraju uslove ekonomske utakmice u nastojanju da maksimiziraju profitabilnost svojih investicija. U takvom miljeu, mišljenja je prof.Sokić, zemljama u tranziciji, koje nisu u

stanju da principijelno menjaju takav poredak, nije ekonomski dozvoljeno da ostanu po strani savremenih globalnih tokova. Nikakav ekonomski racio ne može biti protiv takve, neumoljive, globalizacije, ali se mora razmišljati kako se u te mega trendove uključiti, a pri tome minimizirati negativne, a maksimizirati pozitivne efekte na makroekonomskom polju. To podrazumeva jedan izbalansirani stav koji bi sa jedne strane uvažavao komparativne prednosti zemlje, njene ekonomske potencijale i interese a sa druge izbegavanje bilo kakve oštrije konfrontacije sa interesima svetske oligarhije i transnacionalnog kapitala. Ukoliko se odlučno i dosledno zastupaju nacionalni interesi koji obezbeđuju makroekonomsku stabilnost i zaštitu domaće ekonomije, transnacionalni kapital se brzo adaptira tim uslovima i stupa u obostrano korisnu kooperaciju s domaćim potrošačima. U tom smislu, globalizacija mora afirmisati novi sistem potreba i novi sistem društvenih vrednosti koji neće imati za posledicu uništenje čovekove okoline, raubovanje raspoloživih resursa i koji bi odgovarao potrebama ne samo naše već i budućih generacija.

Svesno se izlažući mogućoj kritici naših zvaničnika, pa i velikog broja profesionalnih ekonomista, prof.Sokić prilikom analize rada međunarodnih finansijskih institucija (MMF-a i Svetske banke) zauzima kritičan stav i smatra da njihovi krediti ne mogu biti trajniji oslonac stabilnog privrednog rasta. Ne sporeći da u izvesnim, privremenim, situacijama, sticajem eksternih i internih nepovoljnih prilika, njihova sredstva mogu poslužiti kao sredstvo "gašenja požara" dugoročnije zaduživanje kod ovih institucija će neminovno, pre ili kasnije, ispoljiti svoje negativno dejstvo po nacionalnu ekonomiju. Dijagnosticiranje stanja i prepisivanje terapije bez konsultovanja istorije bolesti lagano ali sigurno vodi baš kao i u Argentini, ka epilogu scenarija u kome će jednog dana MMF hladno konstatovati da je terapija uspela ali je pacijent umro. Tako je na kraju 2000.godine u vreme "demokratskih promena" ukupan spoljni dug naše zemlje iznosio 10,830 milijardi dolara, a na kraju aprila 2005.godine 14,132 milijardi dolara. U međuvremenu otpisan je deo duga prema Londonskom i Pariskom klubu poverilaca u iznosu od 4 milijarde dolara pa novo zaduživanje od kraja 2000. god. do danas iznosi 7,3 milijarde dolara. Da pozajmljena sredstva nisu racionalno utrošena govori i više nego skroman rast našeg DBP koji je u prve tri godine tranzicije porastao za samo nešto više od 10%, u kumulativu, pri čemu je stopa rasta iz godine u godinu konstantno opadala u 2001.god. je bila oko 6% u 2002. oko 3% i u 2003 oko 1,5 %, u 2004.god. zabeležen je rast od 8% ali više kao rezultat izmene metodologije obračuna DBP nego kao njegov realan rast.

Da se proces tranzicije može uspešno prebroditi bez kredita MMF-a i Svetske banke najbolji primer su najuspešnije zemlje u tranziciji – Slovenija, Češka Republika i Estonija koje su u minimalnom obimu koristile kredite ovih institucija, a ipak su ostvarile dinamičan rast i postale punopravne članice EU.

Zaključak koji se nameće čitanjem argumentovane analize prof.Sokića posvećene radu međunarodnih finansijskih institucija mogao bi se sažeti u rečenici prošlogodišnjeg dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju Edvarda Preskota "politika MMF-a i Svetske banke, koja se sastoji u odobravanju sve većih zajmova zemljama u krizi isto je što i davanje droge čoveku zavisnom od kokaina". S druge strane, treba li podsećati koliko je kritika drugog nobelovca Džozefa Štiglica, koga prof.Sokić značajno i korektno citira u svom radu, uzdrmla ove dve institucije.

Ovako izložen stav prof.Sokića je u suprotnosti sa, prema MMF-u i Svetskoj banci, euforistički raspoloženom većem delu akademskih ekonomista i pristalica "neoliberalnog koncepta". Međutim, iako (trenutno) u manjini ovakav autorov stav temelji se, u krajnjoj liniji, na spoznaji da istina ne stanuje tamo gde se oformila većina. Uostalom, zar istorija nauke nije puna primera velikih, epohalnih istina iza kojih je stajala (brojno) beznačajna manjina, često i jedan jedini čovek.

Razmatrajući politiku deviznog kursa prof.Sokić ističe da iskustva zemalja u tranziciji pokazuju da nema univerzalnog recepta u vođenju politike deviznog kursa. Različite zemlje koristile su čitavu lepezu alternativnih deviznih režima i politika, ali se ne može ni jednoj dati apsolutna prednost u odnosu na druge. Specifičnosti odabranih strategija pojedinih zemalja, kao i različiti početni uslovi, odredili su i sprovođenje različitih politika i režima deviznog kursa. Međutim, usvajanje specifičnog režima deviznog kursa u zemljama u tranziciji nije ni potreban ni dovoljan uslov za postizanje željenih makroekonomskih rezultata. U oba teorijski ekstremna slučaja, i u zemljama koje su sprovodile režim fiksnih deviznih kurseva, kao i onih koje su se odlučile za plivajuće kurseve ostvarena je makroekonomska stabilizacija.

Otuda prof.Sokić pravilno uočava da za uspešan završetak tranzicije i ostvarivanje stabilnih stopa privrednog rasta nije važan režim deviznog kursa već njegova (ne)realnost. Naime, autor ukazuje da nerealan devizni kurs (koji se sprovodi kod nas od početka tranzicije) dovodi do distorzija u realnom sektoru, tako da stabilizirajući efekat na makroekonomsku i cenovnu stabilnost biva višestruko neutralisan smanjenjem izvozne konkurentnosti privrede. Ako se ovome doda brzopleta spoljnotrgovinska liberalizacija u poslednje četiri godine, odsustvo vancarinske zaštite privrede, kakvu praktikuju čak i najrazvijenije zemlje, i nedostatak ozbiljnih mera za podsticanje izvoza onda ne čudi kako navodi prof.Sokić što je *"deficit u 2004. godini iznosio fatalnih 7.436.216 milijardi dolara. Ovaj sintetički podatak može se, sa aspekta egzaktnih činjenica nauke ekonomije i stratega ekonomskih promena, procenjivati i tumačiti na samo jedan način, a on je izuzetno poražavajući za ekonomsku politiku koja je izražavala ekonomski kontinuitet nesposobnosti"*.

Razmatrajući problematiku reforme našeg bankarskog sistema autor ukazuje da se ne može uspešno rešiti jedan parcijalni problem srpske privrede ukoliko je pogrešno koncipirana sama reformska strategija. Petnaestogodišnje iskustvo pokazuje da je bankarski sektor, i pored značaja i neodložne potrebe konsolidacije, sanacije i reforme, najmanje zahvaćen tranzicijom. Umesto konsolidacije i očuvanja konkurentnosti domaćeg bankarskog sektora sa kasnijom postepenom privatizacijom (primer uspešne reforme slovenačkog bankarskog sistema) mi smo se (nedovoljno pripremljeni) opredelili za brzu liberalizaciju ulaska stranog kapitala u bankarsku sferu (neuspešni argentinski model reforme bankarskog sektora). Pri tome reforma bankarskog sektora je izvršena kroz dve faze.

Prva faza je gašenje 23 banke među kojima i četiri najveće domaće banke koje su obavljale skoro 90% ukupnih poslova sa stanovništvom. Druga faza podrževala je "podržavljenje" domaćih banaka. Podržavljenje banaka, baš kao i sanacija, nije bilo u funkciji revitalizacije bankarskog sistema nego je podržavljenje izvršeno kako bi ih država prodala i obezbedila sredstva za pokriće budžeta. Naime, Republika Srbija je po osnovu preuzimanja obaveza prema Pariskom i Londonskom klubu i po osnovu stare devizne štednje konvertovala tako nastala potraživanja u kapital banaka i postala njihov

većinski (u slučaju sedam banaka) ili manjinski vlasnik. Ekonomski je neodrživo prisilno poistovećivanje evidentiranih obaveza i evidentirane vrednosti kapitala. Ovo knjigovodstveno konvertovanje duga u akcije kojima će se fiktivno uvećavati kapital, ekonomski je naivna koncepcija upravljanja krizom bankarstva bez restrukturiranja i stvarne reforme.

Stvaranje domaćeg bankarskog sektora sa dominantnom ulogom stranih banaka nije garant brže privredne revitalizacije jer nema garancija da će strane banke prikupljenu domaću akumulaciju u celosti ili bar delimično investirati u domaće razvojne programe i investicione projekte, naprotiv. Uostalom, u svim zemljama EU, najmanje 80% kapital vodećih banaka je u domaćem vlasništvu au većini zemalja u tranziciji taj procenat je i niži.

Prof.Sokić na osnovu *empirijskih okolnosti* ističe da je za reformu našeg bankarskog i ukupnog finansijskog sektora neophodno postići: opštu pravnu stabilnost, makroekonomsku stabilnost sa realnim kamatnim stopama i realnim deviznim kursom i poverenje tržišnih aktera u stabilnost političkog sistema. Efikasno finansijsko tržište, i u okviru njega efikasan bankarski sektor, obezbedili bi uslove da se izbegne praksa zavisnosti od inostranih kredita kao (trenutno) dominantnog modela pribavljanja finansijskih resursa. Prikupljanje težaurisanje domaće akumulacije vraćanjem poverenja u domaći bankarski sistem i njeno stavljanje u funkciju "adekvatnog finansijskog podmazivanja privrednog mehanizma" znatno bi izmenilo domaći investicioni ambijent.

Svestranom naučnom analizom autor je raspršio i poslednju zabludu da donacije mogu biti pokretač dinamičnijeg privrednog rasta i razvoja. *Nerealno je, a nije ekonomski opravdano, (niti bliža i dalja ekonomska istorija govori o nečem sličnom), zasnivati na donacijama ekonomske, razvojne i reformske poteze, strukturne promene i prilagođavanja, rešavanje urgentnih problema nezaposlenosti i glad za sredstvima namenjenim socijalnim fondovima.* Doprinos donacija makroekonomskim tokovima je beznačajan jer je kriza sve izraženija a realnost početka ekonomskih reformi sve neizvesnija. Donatorke učešće u sanaciji i rehabilitaciji u raznovrsnim sferama ekonomskog života i novog reformskog zaokreta sve više postaje beznačajan i daleko od očekivanog, a u načinu korišćenja kontraproduktivno jer prikriva suštinu. Uostalom, da bez pokretanja sopstvenih proizvodnih kapaciteta nema povećanja ekonomske efikasnosti i da donacije ne mogu dovesti do ekonomskog rasta i prosperiteta prof.Sokić ilustruje jednim eklatantnim primerom (str.247). Naime, SAD su kao najveći svetski donator "poklonile" 144 mlrd \$, računato u dolarima bez inflacije. Ta sredstva su poklonjena za 97 država u svetu u periodu 1980-2000.godina. Ovih 97 država je 1980. godine imalo DBP po stanovniku 1.076\$, takođe uzeto bez uticaja inflacije, a samo 994\$ po stanovniku u 2000.godini. Među ovih 97 zemalja 37 je u proseku imalo nultu ili negativnu stopu rasta mereno dohodkom po stanovniku u periodu od 1980 do 2000.godini. Sledećih 27 zemalja je imalo graničnu stopu rasta između 0 i 1% tokom istog perioda. A samo 3 zemlje su imale prosečnu stopu rasta preko 1% u periodu 1980-2000, a samo tri zemlje prosečnu stopu rasta iznad 5%. Istovremeno, nivo, toliko najavljivanih, stranih investicija je nedovoljan. Prosečno, strane direktne investicije su u periodu 2000-2004. iznosile oko 450 miliona dolara godišnje. To je naravno, zanemarivo mali nivo investicija u odnosu na onaj koji je neophodan za izbegavanje bankrota nacionalne ekonomije. U uspešnim tranzicionim privredama, glavni deo investicionog rizika relaksiraju domaći investitori. Pri tome, na bazi stranih direktnih investicija se ostvaruje i do 80% njihovog izvoza. U

tom smislu, prof.Sokić upozorava da bez celovite izgradnje institucionalnog ambijenta i zaživljavanja efikasne pravne države (odnosno, sa visokim nivoom korupcije i zloupotrebama širokog spektra) Srbija u skorijoj budućnosti neće biti omiljena destinacija stranih direktnih investicija.

Analizirajući dosadašnji tok procesa privatizacije (petnaesta glava), prof. Sokić zauzima kritičan stav prema pristupu primenjenom kod nas a koji zagovarao brzinu i radikalnost promena. Ne sporeći da svojinska transformacija odnosno privatizacija, generalno posmatrano, dovodi do podizanja ekonomske efikasnosti, restrukturiranja privrede, povećanja konkurencije i materijalnog blagostanja građana, prof.Sokić postavlja pitanje adekvatnosti modela i brzopletosti kojom se ona sprovodi kod nas. Naime, pristup poznat kao "šok terapija", a koji je primenjen kod nas, kojeg su lansirale međunarodne finansijske institucije (i vodeći ekonomisti Dž.Saks, J.Kornai, D.Lipton i dr.) bazirao se na strategiji privatizacije koja je prioritet davala brzini promena vlasničke strukture privrede. U takvom pristupu uloga države se svodila na što brži raskid sa prošlošću, ne retko po cenu adekvatne pripremljenosti procesa privatizacije kroz izgradnju adekvatnog zakonodavstva i institucija nadležnih za sprovođenje privatizacije. Za razliku od ovog pristupa, prof.Sokić se, na bazi naučno argumentovane analize, priklanja tzv. gradualističkom pristupu tranziciji (čiji su glavni zagovornici vodeći ekonomisti Dž.Štiglic, Dž.Nelis, S.Fišer). Tako, prof. Sokić naglašava, kao imperativ, izgradnju zakonodavstva i nadležnih institucija koje sprovode proces privatizacije posebno ističući važnost pitanja socijalnih troškova i njihove ravnomerne raspoređenosti na odgovarajuće socijalne slojeve. U tom kontekstu, autor konstatuje *"da će u odsustvu celine tržišnog reformskog ambijenta i orijentacije na domaće kupce, uz ostvarivanje preovlađujuće političke strategije privatizacije, sigurno doći do daljeg raslojavanja, preraspodele bogatstva i moći, dalje dublje krize..... Može se konstatovati da privatizacija kod nas nije ostvarila svoju ekonomsku i socijalnu misiju, ali je do neslučenih razmera omogućila samovolju države, političkih grupa i pojedinaca"*.

U tom smislu nameće se nužnost revidiranja aktuelnog modela privatizacije i razvijanja posebnog sistema mera za ublažavanje očekivanih posledica u prelaznom periodu. Drugim rečima, promena koncepta privatizacije i stvaranje povoljnog ambijenta za dolazak stranih direktnih investicija uz smanjenje učešća javne potrošnje u raspodeli DBP predstavljali bi osnovu na kojoj bi se izvršila transformacija proizvodne strukture i poboljšale izvozne performanse privrede.

Pravilno identifikujući značaj tržišta rada za opšti uspeh tranzicionih procesa, prof. Sokić je u ovoj knjizi dužnu pažnju posvetio reformi tržišta rada u Srbiji (osamnaesta glava). Reforma tržišta rada je tim preča jer kako kaže autor *"posledice neadekvatnog funkcionisanja tržišta rada dovode do neodrživosti postojećeg stanja, nesamerljivih gubitaka u sferi upotrebe ljudskog kapitala, nesagledivih posledica po progres i razvoj društva, i svojevrskih devijacija na polju (ne)zaposlenosti"*. Tako, danas u Srbiji ima preko milion nezaposlenih a u tekućoj 2005.godini je najavljeno otpuštanje preko 56 000 radnika usled restrukturiranja velikih javnih preduzeća, državne uprave, poljoprivrednih kombinata i dr. Prevazilaženje takvog stanja zahteva reformsku celovitost, sveobuhvatnost i sinhronizovanost promena na tržištu rada, i uticaj privrednog rasta, investicija, makroekonomske stabilnosti, privatizacije i restrukturiranja preduzeća, kao nužnih pretpostavki za kreiranje adekvatne politike i strategije u procesu rešavanja problema nezaposlenosti.

Reforma tržišta rada, kao sastavni deo ukupnih reformskih promena, ima za cilj povećanje efikasnosti funkcionisanja tržišta rada i stvaranje uslova za povećanje zaposlenosti. Brz privredni rast najbolji je generator novih radnih mesta. Zato se kao imperativ nameće stvaranje sistemskih i podsticajnih mera za agresivniju investicionu aktivnost. Reforma rada mora napraviti radikalni zaokret u preusmeravanju pasivnih ka aktivnim merama zapošljavanja, obezbediti značajna finansijska sredstva za njihovu efikasnu realizaciju i omogućiti svim subjektima tržišta rada da učestvuju u realizaciji aktivne politike zapošljavanja. Uspešnost politike zapošljavanja će pre svega zavisiti od brzine i efikasnosti sprovođenja reformi i dinamike ekonomske aktivnosti. Konzistentno osmišljeni programi i mere aktivne politike zapošljavanja bi sistemom povratne sprege blagotvorno delovale na oživljavanje ekonomskog razvoja, efikasnom funkcionisanju tržišta rada i ukupnim reformskim procesima u zemlji.

Nakon svestrane analize koju je prof.Sokić prezentirao ovom knjigom nameće se zaključak da je proces tranzicije u Srbiji daleko od kraja. Glavni ciljevi tranzicije - demokratizacija političkog života i rast ekonomske efikasnosti nisu ostvareni. Raspoloživi proizvodni resursi u Srbiji sve više postaju mrtav kapital čije vremensko uništavanje traje duži period ali intenzivno već pet godina. Pod argumentacijom - tranzicija je upravo to-(jer podrazumeva prestrukturiranje ekonomije i posebno proizvodnje) ulazimo u razdoblje nekog specifičnog neoliberalizma bez porasta proizvodnje, sa neefikasnom i rasipničkom politikom vlasti, sa ekonomski iracionalnim načinom trošenja prihoda od privatizacije. Otuda prof.Sokić ističe: potrebna nam je realna ali uspešna, a time i radikalna i originalna reforma, koja ne fetišizira nametanje zakona i normi i ugledanje na nama nedostižne zemlje razvijene zemlje. Potrebno je i neophodno da u središte analize, političkog delovanja i tranzicionih promena dođu suštinski, temeljni problemi sa realnom i istraženom (naučno verifikovanom) koncepcijom i strategijom koncepta i sadržaja promena. Ovde je neophodan dijalog i kreativni doprinos stručnjaka iz različitih oblasti stvaralaštva i života. Nameće se silom nužnosti spasa nova, produbljena, egzaktna, realna analiza celine projektovanih tranzicionih reformi. Potpuno je, to je i laicima jasno, otkazalo standardno politikanstvo, marketinški poriv lažnih promena i virtuelno poboljšanje stvarnosti. Racionalistička utopija je ovde i sada pokazala sve svoje nakaznosti. Drugim rečima – vlast je učinila ono što je znala i mogla. Mora se brzo menjati. Osnovni ton ovim promenama u novom istinskom smislu zahteva mobilizaciju svih sposobnih i kreativnih, sa znanjem i iskustvom. Onih koji su vrhunski u spoznaji temeljnih pitanja naše sadašnjosti i budućnosti u najširem smislu.

Autor ovog dela nudi presudne ocene, a od brojnih ukazujemo na jednu: naše društvo je političkom silom i sugestijama prijatelja iz razvijenih ekonomija stvorilo dominantnu klimu i uslove koji omogućuju jedinu egzistirajuću političku i ekonomsku dominaciju regulatorne efikasnosti posredovanja koncentrisanu u državi i njenoj potpunoj monopolizaciji svih resursa i sredstava, potencija života i razvoja. Egzistiranje javne i privatne sfere na polju razmenskog odnosa, kao kompromisa postignutog silom institucionalnog proizvoda i makroekonomske politike, svodi ekonomski poredak na farsu a istovremeno razara ono što se naziva savremenom ekonomijom i kapitalom. Težina simbolike i egzistencije konceptualizacije liberalnog koncepta je formalizovana do savršenstva a ekonomska logika kapitala i karakter ekonomskog sistema odnosno ekonomske politike su prisutni samo kao fatalna pobeda smrti. Nema te magijske logike

koja koja može nadomestiti ekonomsku efikasnost politike bez ekonomske predmetne određenosti, ekonomske politike bez svoje egzaktne dugoročne strategije i sistema vlasti kojimopravdava sredstvavladañja ideolopoklonstvom isključivoj negaciji starog bez strategije celine budućeg i konzenzusa po tom pitanju većine građana naše društvene zajednice. Vrh ovih tendencija, koncepata, političkih potki, strategija i dr. suprotan je, na žalost našim svekolikim mogućnostima. Na delu je najveća istorijska deflacija kapitala i mogućnosti u Srbiji. Ovde nestaju najviše društvene vrednosti i poluge (prirodne i društvene) razvoja.

Imajući u vidu navedene karakteristike knjige ali i *"kritičko sagledavanje ekonomskog života i materijalne egzistencije kao njen polazni i završni čin"* ovom prilikom izražavam zadovoljstvo što je moja malenkost imala čast da javno prokomentariše odnosno napravi osvrt na knjigu za koju je već rečeno da predstavlja "superiornu analizu ekonomskih i socijalnih činjenica stvarnosti, "procesa koji su u toku" i zakonitosti vezanih za složene puteve tranzicije u najsavremenijim razvojnim tokovima i konfliktima kapitala"(prof.dr Stojan Bulat u prikazu ove knjige u Večernjim novostima), odnosno futurističko delo, delo za budućnost u ekonomiji (Luka Todorović u prikazu ove knjige u Ekonomskoj politici).

Višedecenijski istraživački naponi autora su plodonosno krunisani prezentacijom knjige "Kapital u ekonomiji tranzicije". Ona predstavlja vredan prilog naučnoj analizi posvećenoj tranziciji (i svim reperkusijama koje ona nosi sa sobom) jer je prof.Sokiću pošlo za perom da tranziciju i probleme sa kojom se ona suočava stručno i vrednosno osvetli u okviru postojeće društvene realnosti. Potvrda stavova iznesenih u knjizi nalazi svoje uporište ne samo u naučnoj misli, savremenim iskustvima već i u našoj stvarnosti.

Knjiga "Kapital u ekonomiji tranzicije" predstavlja pravi "gejzer" novih saznanja i uopštavanja u predmetnoj obuhvatnosti širokog spektra teorijskih i empirijskih činjenica koje je svrstavaju u retka dela prisutna danas u SCG. Istovremeno, originalnost, dubina i relevantnost istraživanja knjigu svrstava u sam vrh ekonomskih i političkih dela naše savremenosti.

Istovremeno, knjiga je izazov i novi stimulan za kontinuirana naučna istraživanja u budućnosti, s obzirom da su u njoj dati kvalitetni odgovori na mnogobrojna otvorena teorijska, metodološka i praktična pitanja. Ona je i interdisciplinarni dijalog, istraživanje i projektovana poruka u smislu koncepta reformi i strategije promena.